

Проф. др Бранимир ЧОВИЋ
(Југославија)

О ТИХОМ ДОНУ МИХАИЛА ШОЛОХОВА У ПРЕВОДУ МИЛОСАВА БАБОВИЋА

"Преводити - значи поделити срећу
са онима које волиш"

Етјен Доле

Сваки успешан књижевни превод може се окарактерисати као ре-продукционо-модификаторски јер преводаца је увек и имплицитни интерпрет, па његов превод није пука репродукција оригинала, већ и креативна модификација. Ваљан превод је стога увек у извесном смислу надметање два становишта - преводиочева и пишчева - те се у њему дају препознати два гласа: преводиочев при том мора бити у функцији аутора оригинала, али без правог потчињавања. Примера таквог интерпретативног превода уз обавезно поштовање интенција оригинала има приличан број за сваке две културе (и књижевности) у контакту, па и за нашу и руску (на пример, неки од десетак превода на српскохрватски језик Блокове *Дванаесторице*, поновљени преводи *Бориса Годунова* и *Евгенија Оњегина* А. Пушкина, *Петра Првог* А.Н. Толстоја итд.), за енглеску и руску (нпр., многи од двадесетак превода *Гаврана* Едгара Алана Поа, или неки од пет превода *Евгенија Оњегина*, насталих у периоду од 1963. до 1981. године, или, рецимо, бар један од такође пет превода романа Солжењицина *Један дан из живота Ивана Денисовича* изашлих у току једне године 1963, или, можда, један или два од укупно опет пет превода романа Ф. Достојевског *Злочин и казна* током 50-их и 60-их година).

У тим и таквим поновљеним преводима (*преводним низовима*) виртуелно се садржи замишљени *преводни жанр*, настао као резултат жанровског померања преводног текста, како у односу на жанровске традиције књижевности у којој је дело настало, тако и у

односу на традицију у оквиру истог жанра у књижевности на преводном језику. Такав *преводни жанр* је стога увек посебан *хибридни жанр*, настао као резултат низа трансформација у поновљеним преводима, где је дошло до креолизације жанровских елемената из две мање или више различите жанровске традиције.

Већ пуне четири деценије, без иједне белине у радном календару, траје научна и преводилачка активност и истрајава дело академика Милосава Бабовића, русисте и слависте, историчара књижевности и књижевног критичара, теоретичара и историчара превођења, плодног преводиоца (лауреата угледних награда за књижевно превођење, а међу њима и високе награде Максим Горки). Како постићи крајњу објективност, а ипак истаћи бар део заслуга проф. Бабовића за развој наше русистике, а посебно оно што је тумачећи и преводећи учинио за афирмацију хуманих порука и високих естетских домета руске књижевности. Прибегнемо ли малом лукавству које нуди чисто књижевни поступак "онеобичавања", избећи ћемо устаљени манир представљања: да се из библиографије (која, *nota bene*, садржи око две стотине јединица, са десетак књига и двадесет осам томова превода из руске књижевности или око једанаест хиљада страница) чињенице сложе саме од себе у један имагинарни вредносни суд, оптимално објективан. Тако пажљивом читаоцу неће промаћи утисак да се творац ове библиографије од самог почетка превасходно интересовао за оне писце - мислиоце чија јеретичка мисао почива на амбивалентности, са низом унутрашњих противречја: и на филозофско-етичком, и на тематско-мотивском, и на вербално-естетском плану - за Достојевског и Толстоја, Блока, Леонова и Шолохова.

Шта се даље да ишчитати из ове библиографије?

1. Она бележи три основна тематска круга: (а) руске теме (у широком распону од осам векова од *Слова о полку Игореве* анонимног творца до *Реквијема* Р. Рождественског), (б) руско-српске (југословенске) књижевне везе, укључујући превођење и питање рецепције једне књижевности у другој и (в) српске књижевне теме (почев од 80-их година).

2. У њој се да учити да је већ у прве две-три године М. Бабовић прецизно одредио програм својих будућих дугогодишњих истраживања. Од писаца то су Достојевски, Леонов и Шолохов, а од тема - руске, руско-српске везе, превођење и рецепција (нпр. чланци: "*Лопов*" *Леонида Леонова* (1952), *Фолклор у романима М. Шолохова* (1953), "*Кротка*" *Ф.М. Достојевског* (1953), *Његошев превод "Слова о полку Игореве"* (1954). Као резултат тог прецизно исцртаног плана и његове континуиране реализације настале су књиге: две о Достојевском (*Достојевски код Срба* (1961) и *Стваралаштво Достојевског* (1981)), "*Лопов*" *Леонида Леонова* (1967), *Песници и револуција* (1968), *Приповетка и драма А.П. Чехова* (1974), *Руски реалисти XIX века I-II* (1971, 1983), *Руски језик и књижевност* (уџбеник) (1963).

У шест радова о превођењу антиципирани су неки и данас актуелни проблеми књижевног превођења, а писани су на основу големог преводилачког искуства: специфичности у превођењу поезије, питања посрба, креација у књижевном преводу, мотивације за поновне преводе књижевних дела, преношење реалија у преводу, међукултурна компонента превођења, критика превода итд. И још многог другог има запретено у преко десет и по хиљада страница превода из руске књижевности.

Проучавајући писца и његово дело, истраживач Бабовић се припремао за његово превођење, а преведећи још једном је одгонетао "тајне лавиринте спојева који чине суштину књижевног дела". На таквој повратној спреси тумачење - превођење - тумачење припремао се за даље, сложеније подухвате: питања рецепције тих истих дела и писаца у другој књижевности, као и питања књижевних веза. Резултат такве "сарадње" истраживача књижевности и преводиоца је дубоко понирање у све слојеве вербално-естетске структуре. Ову спрегу ће на најбољи начин илустровати следећи примери из професорове библиографије: у првих десет година сваки његов превод је пропраћен његовим предговором или поговором, а касније - ауторским књигама о писцу и његовом делу:

- 1957: објављује превод Вересајевљевог *Ђорсокака* и чланак под насловом "Интелигенција и револуција у *Ђорсокаку* В. Вересајева";
- 1958: *Злочин и казна* и "Достојевски - тема у нашој књижевности";
- 1959: *Записи из мртвог дома* и "*Мртви дом* Достојевског";
- 1960: *Руска шума* и "Леонид Леонов - рушилац и неимар";
Приповетке А. П. Чехова и "Чеховљев хумор";
- 1961: *Људи, године, живот* Иље Еренбурга...;
- 1962: *Записи из подземља* и "Песник понижених и увређених";
Изабране студије и чланци Писарева и "Дмитриј Иванович Писарев";
- 1967: *Лопов* Леонида Леонова и књига под истим насловом;
- 1974: *Изабрана дела* А. П. Чехова, т. 1-10, и књига "Приповетка и драма А. П. Чехова";
- 1981: *Браћа Карамазови* и књига "Стваралаштво Достојевског";
- 1989: *Тихи Дон*, књ. 1-4 и чланак "Уметничка вредност *Тихог Дона*".

Као и Његош (о чијем је преводу *Слова о полку Игореве* писао још далеке 1953) Милосав Бабовић као преводилац је и такмац писцу, на метафору ауторову узвраћа својом метафором, поштујући при том ауторову интенцију.

"Свака велика мисао почиње од јереси" - ова максима послужила је Бабовићу као мото за књигу о *Лопову* Л. Леонова, а могла би да послужи у исте сврхе и за сваку његову књигу јер он преводи и пише о књигама које "садрже изванредно висок степен *ватре полемике* и шљаку велике топионице", *будући да је и сам страстан полемичар*,

попут *Белинског* или *Скерлића*. Многе је оспоравао, а много пута је и сам био оспораван. Ватрено је бранио своју јеретичку мисао о јеретичким писцима које је тумачио и преводио. И самог су раздирале сумње за или против неког писца или књиге, а посебно идеје која се преко њега пласира, што је по речима А. Блока "спасоносни отров стваралачке противречности".

Од искони је тако било: сваку, ма и најмању јерес, чекала је ломача. Што већа јерес, то већа ломача: таква једна је средином XVI века припремљена за Етјен Долеа који се усудио да слободно преведе Библију: друга је под крај XVII века потпаљена за "огњепалног" протопопа Авакума због превратничког *Житија*. Не тако давно ломаче су тајно припремане унапред за потенцијалне јеретике. "У наше време, - вели Леонов, - јеретике спаљују на ломачама које не диме" јер се на њима покушава да сажеже дух јереси. Бабовић их је, некако баш у време кад је Леонов изрекао овај суд, неким чудом избегао, бранећи се метафором. Можда га је она и спасла.

У сваком Бабовићевом напису о књижевности, па и у преводу, налази се увек и један речима тешко објашњив "остатак" - тајна његове сопствене метафоре која се не да прецизно дефинисати, као ни у писца и песника које је тумачио и преводио, а преведећи опет тумачио. Стога треба овај "остатак" илустровати из књижевности коју је Бабовић преводио и тумачио.

О тајни тог загонетног естетског "остатка" говори јунакиња Буњинове приповетке *Балада*, поклонница Машењка, која обилази пешке манастире и друга света места, када на свој једноставан начин настоји да своје сабеседнику, наратору, пренесе своје одушевљење стиховима једне баладе:

"Завија зелен-боре иза горе,
Завејава сред бела поља,
Наста мећава силна,
Нигде пута нити стазе."

- Слушам ја тако - а осећам како ми жмарци струје по целом телу. Госпoде боже, како је само лепо!

- А шта је то тако лепо, Машењка?

- Лепо је, господине мој, а сам човек не зна шта је то. Језа те обузима..."

- У стара времена, Машењка, све је било језиво.

- Да л' је тако, господине? Можда је и стварно језиво, али сада све то разгаљује душу." (И. А. Бунин, *Баллада*. (У:) Собр. соч., Москва: Художественная литература, т. 5, 1988, 263).

И док чита уводно поглавље Бабовићеве књиге "*Лопов* Леонида Леонова" читалац осећа нешто слично од крцатог антропоморфизма метафоричког заплета, у којем се казује животопис књиге и њеног творца, где се две судбине - писца и књиге - тако преплићу да се не зна где престаје једна а започиње друга:

"Између настанка и заорава књига одживи свој век као и све живо. Ретки читаоци осете све њене вредности, већина је доживи осиромашену. Критика је оцењује праведно или погрешно, савременици је славе или забрањују, а потомци ревидирају судове. Најчешће дуже траје у полицама него у душама. Тако настаје њен животопис, са целим кругом успеха и пораза, законитости и случаја - као и људски. "Лопов" Леонида Леонова је књига изузетне судбине. Тридесет година је била у прогонству. Њен пут се одвојио од ауторовог. За свет, Леонов је пре свега творац "Лопова", а књига је остала гоњена и заточена ћутањем." (Др Милосав Бабовић, "Лопов" Леонида Леонова. (У:) Сабрана дела Л. Леонова, књ. 4. (Лопов 1). Београд: Култура, 1967, VII).

Да, одиста свака велика мисао почива на логичкој јереси - метафори која је бржа и од најбрже просте мисли (на имагинарно питање: шта је најбрже на свету?) јер повезује две мисли у једну, а многе наговештава.

Милосав Бабовић преводилац је попут свог великог претходника Етјен Долеа "поделио срећу са онима које воли": руске класике са савременим југословенским читаоцем, а увек су то преводи оних дела чије поруке уносе немир у душе да изазивају жмарце и разгаљују душе.

У пролеће 1989. г., некако баш у време када је изашао из штампе "Тихи Дон" у преводу акад. Милосава Бабовића, на XV београдским преводилачким сусретима, традиционалном међународном скупу преводилаца, једна од тема било је и - "Вишекратно превођење књижевног дела", а реферат М. Бабовића "О мотивима вишекратног превођења књижевног дела" дао је основни печат читавој манифестацији. Иако се и пре тога бавио питањима превођења (на пр., "Његошев превод 'Слова'", 1953, "Превођење 'Слова о полку Игореве' код Југословена", 1963, "Преводи совјетске књижевности у Југославији", 1967. итд.), ово је било први пут, колико је нама познато, да је овај преводилац тако широко захватио готово сва питања савремене теоријске мисли о превођењу и преводилачке праксе. А све то је изведено у свега неколико потеза, а у овом својеврсном преводилачком проседеу сажело се цело његово големо 35-годишње преводилачко искуство. Започео преводом Вересајевљевог "Ђорсокака" (1957) и "Злочина и казне" Ф. Достојевског (1958), наставио све самим капиталним делима, као што су "Руска шума" (1960) и "Лопов" (1967-друга верзија) Л. Леонова, па "Записи из мртвог дома" (1959) и "Понижени и увређени" (1964) Ф. Достојевског, па, надаље, преводи ма "Реквијема" (1963) Роберта Рождественског и "Приповедака" А. П. Чехова (у више наврата и још више томова), "Браће Карамазова" (1981) и "Изабраних студија и расправа" Д. Писарева (1962), као и мемоара "Људи, године, живот" Иље Еренбурга (1961-1967 - у 6

књига!). А све ово је окунио преводом "Тихог Дона" (1989). Такав опус од преко двадесет и пет томова, са око 8300 страница, изузимајући "Тихи Дон" који има преко 1750 стр., био би довољан да испуни читав један стваралачки век врло плодног преводиоца којему би то било једино занимање. Песник Афанасиј Фет се прославио преводом "Фауста", Б. Пастернак и С. Маршак преводима Шекспирових "Сонета", Вук Караџић и Ђура Даничић преводима "Библије", Бабовић их је многоструко надмашио све заједно: има читаву малу библиотеку. Буквализам и дословност је М. Бабовић сматрао истим таквим грехом, као и произвољност и површност, јер прва два доводе до кварења оба језика, а друга два прате сваки лош превод. А превођење му је ипак тек узредно занимање, тако рећи, помоћна дисциплина, јер је Бабовић у међувремену написао седам монографија из руске и компаративне (руско-српске) књижевности, преко сто педесет студија, расправа и чланака (сам бог зна колико страница укупно), без строго одређене уже специјалности, са временским обухватом од девет векова (од "Слова", с краја XII века, до ововременог "Реквијема" Рождесвенског). А између - између је целовит лук тема и имена свеколике руске културе, и литературе као највишег духовног израза те културе сваког народа. И то није све. Опет у међувремену стижао је да приреди неколико издања сабраних дела Шолохова, Леонова, Чехова и Достојевског, а буде уз то још и преводилац и писац предговора - поговора.

У реферату на споменутом скупу проф. М. Бабовић ће, износећи мотиве због којих се латио поновног превођења "Тихог Дона" (пре рата је Никола Николајевић превео оне делове који су тада били завршени; одмах после рата Милош Московљевић је превео све четири књиге (1946) и ово издање је више пута поновљено са одређеним поправкама јер је прво издање због превелике хитње имало многе мањкавости), истаћи и следеће:

"Стручњак је емотивно везан за књижевност која му је специјалност и, природно, жели да значајно уметничко дело буде презентирано на његовом матерњем језику тако да *читалац оптимално доживи његове вредности на свим нивоима структуре (...)* Ако то постојећи превод није остварио, онда је његово превођење у суштини *чин обавезе* и према делу и према читаоцу" (Курзив наш - Б.Ч.).

Нема сумње да је проф. Бабовић био свестан многоструких и сложених обавеза које га очекују као преводиоца овог романа изразите полиморфне структуре. Неке од ових обавеза имале су много заједничког са делатношћу истраживача књижевног дела (књижевног критичара, историчара и теоретичара књижевности), па и критичара књижевног превода. Стога је самом чину превођења претходила дуга и студиозна припрема: проучена је целокупна критичка литература предмета, написано је преко десет студија, расправа, пре свега о "Ти-

хом Дону" (од првог написа из 1953. "Фолклор у романима Михаила Шолохова" из 1954, "Природа у делима М. Шолохова" из 1954, па све до значајне стилистичке студије "Стилистички мозаик Тихог Дона" (1976) и, најзад, до предговора сопственом преводу под насловом "Уметничка вредност *Тихог Дона*" (1989), у којем се истиче основна вредност романа - "снага сликовитости", по којој се може мерити са Толстојем и Флобером. Међутим, Шолохов се "не задовољава визуелизацијом простора, него га и симболизује".

Како је преводилац преносио многе симболичне наслаге у исто тако бројним "лирским дигресијама" којима је прошаран читавом дужином овај роман простора и времена? То је чинио крајње савесно и студиозно, водећи рачуна о естетским ефектима појединих поетских доминанти, почев од синтаксичког нивоа до лирског блока у целини, као равноправан ствараоцу оригинала стваралац и такмац. У разговору о овим питањима М. Бабовић ће сваком приликом умањити свој стваралачки допринос у преводу, сматрајући да је метакреацијска компонента преводиоца минимална, а да је превођење ипак само репродукција. Међутим, ако прихватимо да је превод поновно стварање на посве новом језику и увођење једне жанровске традиције у посве нову жанровску ситуацију преводног језика, увођење елемената једне културе у посве нови модел културе, због чега настаје њихова креолизација, - не можемо а да не признамо да такав контакт и прожимање двају различитих жанровских, језичко-стилистичких и културних модела даје дело различито од оригинала, а сасвим природно, различито и од других оригиналних дела насталих на језику превода. А узме ли се у обзир и удео преводиоачевог стила у том послу, а он је несумњив, јасно је да превод не може бити тек пука репродукција већ је то ипак нови оригинал, ново књижевно дело које наставља свој живот у књижевности језика на који је преведено.

Све ово се у највећој могућој мери односи на Шолоховљев "Тихи Дон", и због честих "лирских дигресија" густе и оригиналне метафорике, у којој преовладавају тзв. аквастичка метафора и метафора са заменом атрибута земље атрибутима неба, и обрнуто, и због полиморфне структуре текста романа, у којој су заступљени многи стилски разнолики слојеви руског језика, због ауторовог контекста (благо стилизованог лексиком и фразеологијом донског дијалекта, те не одступа од савремене књижевнојезичке норме), у који се поступком монтаже инкрустирају делови оригиналних историјских докумената, дневници, преписка, разноврсни фолклорни жанрови (сватовска, жетелачка, љубавна, војничка песма), и, најзад, због тога што се монолози и дијалози јунака крећу у распону од субстандардног колоквијалног језика козака до однегованог исказа високе интелектуалне културе, који се ни по чему не разликује од језика ауторовог контекста.

С типолошког становишта "Тихи Дон" обједињује у себи многе типове романа: то је и породична хроника четири породице (Мелехо-

ва, Мохова, Листницких, Коршунова), и хроника донског козаштва; ратни и историјски роман; психолошки и филозофски; љубавни роман и роман тајни итд.; по ширини захвата простора и времена - то је роман-епопеја. Тиме је Михаил Шолохов остварио синтезу лирике, епа и драме. Различити су и модели приповедања: од тзв. објективног са трећим граматичким лицем личних заменица и глагола као формалним, спољним знаком те објективности, преко тзв. субјективизираних, када у ауторов контекст продиру трагови свести јунака, те тако читава епска структура постаје вишегласна и многојезична, па све до субјективног облика - *сказа* чије је основно обележје прво граматичко лице заменица и глагола, елипса као основно обележје имитације усменог казивања, хаотично организована фабула итд.

Иако не потцењује Московљевићев превод већ, напротив, истиче да су значај и место првог превода "Тихог Дона" неспорни, проф. Бабовић има јасан критички став према њему, истичући само недостатке које је он својим преводом покушао да отклони:

1. Требало је дати у новом преводу интегрални текст, без изостављања читавих пасуса, било делова дијалога, било синтагми, било, најзад, метафоричних атрибута (ово последње је најчешћа погрешка Московљевићева превода). Што се тиче изостављених пасуса треба рећи да смо после поређења текста оригинала из сабраних дела М. Шолохова из 1965, књ. 2-5, са преводом М. Московљевића дошли до закључка да одступања нема, да нема испуштања читавих пасуса, те да је према томе М. Бабовић преводио са неког другог ранијег издања романа. Изостављања на нижим нивоима има и она су последица преводиоачевог става према поетици овог романа. (Исп. Изостављен завршни пасус 9. поглавља 2. дела 1. књиге: *Московљевић* - 154 стр., *Бабовић* - 161).

2. Требало је где год је то било могуће отклонити многе *посрбе* (имена и презимена, етикеција обраћања, називи родбинских веза, као и бројне русизме) нпр., Московљевић козачки чин у војсци "сотник" просто транскрибује; Бабовић преводи са "капетан", а у оригиналу се уз ову реч испод текста даје тумачење:

" - Да как же, - Митька длинно ругнулся, - он не он, *сотник*, так и задается". (Испод текста је напомена са прегледом официрских чинова у царској армији, где се између осталих спомиње и "2. поручник (у казаков - *сотник*)" (*Шолохов* 1965: 45):

"Како да не - Мићка крупно опсова - он, не он, него *сотник* много се прави важан." (Испод текста је дат превод напомене из оригинала). (*Московљевић* 1946: 40):

" - Па тако - Мићка је дуго псовао - он ако је и *капетан*, много диже нос". (*Бабовић* 1989: 54).

3. Циљ новог превода је био и да се тачно пренесу реалије, националне, конфесионалне и историјске (нпр., "надевал *чирьки*" - Ш 2:14; "назувао *ципеле*" - М 1:10; "назувао опанак" - Б 1:22; "тяжелый

сыромьятный чирик" Ш 2:96; "тешка цокула од нештављене коже" - М 1:90; "гломазан опанак од нештављене коже"; - Б 1:108; абривијатуре, најразлитичије творбе, које карактеришу језик совјетске епохе, Московљевић у целости преводи, и то махом испод текста, а Бабовић је само делимично враћа у полазну синтагму од које је абривијатура настала: нпр. "Успакаивает общественность и в то же время, как проститутка, улыбается *исполкому совдепа*". (Ш 3: 123);

"Умирује јавност, а у исто време као проститутка се смеши *исполкому совдепа*". (Напомена: "Исполком совдепа - Извршни одбор Совјета радничких и војничких посланика" (М 2:113);

"Умирује јавност, а у исто време смеши се *исполкому совјета депутата*, као курва." (Б 2:128);

4. Требало је заменити пасивне конструкције оригинала активом који је више у духу нашег језика (нпр. "Высыпаются без них косы *желтым песком*". (Ш 4:7); "*Засыпају се без њих спрудови жутиим песком.*" (М 3:3); "*Засыпа без њих жути песак спрудове.*" (Б 3:7).

5. Неадекватне преводне, супституције пословица, изрека и фразеологизама заменити еквивалентима, или их стварати, у случају да еквиваленти не постоје у нашем језику (нпр. "Ну, Емеля, понес без колес." (Ш 2:160); "Е, Јемељане, ти баш забраздио." (М 1:154); "Е, жив ми Тодор да се чини говор." (Б 1:175);

"Несколько дней Дарья ходила тише воды, ниже травы" (Ш 3:65); "Неколико дана Дарја није жива била" (М 2:58); "Неколико дана Дарја се није ни жива чула" (Б 2:68);

"Говорят, он окружным ревкомом заворачивает, как-никак-*кочка на ровном месте*". (Ш 4:147); "Кажу да он окружни ревком окреће, испао је, дакле, *сила*." (М 3:140); "Кажу - драма у окружном ревкому - *бог и батина*". (Б 3: 154);

"Бирюка бояться - в лес не ходить" (Ш 5:351); "Ко се боји курјака, нек не иде у шуму" (М 4:366); "Ко се боји врабаца, нек не сеје просо" (Б 4:361);

"Он тебе двоюродный кисель на троюродной воде" (Ш 5:401);

"Његова и твоја мајка су се на истом сунцу грејале" (М 4:418);

"Он ти је девете тете дете" (Б 4:412) Исп.: "На истом сунцу су сушили гаће";

"Без хозяина и товар плачет" (Ш 5:307); "Без домаћина и имање плаче" (М 4:320); "Без домаћина и имање плаче" (Б 4:316);

6. Требало је заменити датуме црквеним празницима, како је код Шолохова, где преовладава народни над официјелним календаром (нпр. "За два дня до троицы хуторские делили луг" (Ш 2:43); "На два дана пре Тројица сељани су делили ливаде" (Б:1:52);

"От троицы только и осталось..."; "С троицы начался луговой покос": (Ш 2:48); "Од празника Тројице остало је само..."; "После Тројица почела је косидба ливада" (Б 1:57);

7. Фреквентну синтестезију са тенденцијом ка хиперболи, која није одговарала Московљевићевом схватању фигуративности, изостављао је или је враћао на степен поређења. Оваквом демегафоризацијом преводилац је изневерио поетику "Тихог Дона", посебно прве две књиге у којима се осећа утицај руског имажинизма у грађењу поетске слике. Бабовић је у већини случајева вратио снагу визуелне представе пејзажа и личности у њима. Међутим, понекад се и Бабовићу поткрала омашка у преношењу одвећ смеле метафоре; истина поступак демегафоризације је у његовом преводу ретка појава и доследно је спроведен на оним местима где због иначе велике густине метафоризације одломка ово је готово неприметно:

(нпр. "полынная проседь" (Ш 2:9); "сивкасти пелен: (М 1:5); "сребрнасти пелен" (Б 1:17);

"улица бегущая к займищу" (Ш 2:9); "Улица која води према ливади" (М 1:5); "улица хита према ливади" (Б 1:17);

"сплошь опутанную паутиной морщин" (Ш 2:13); "сада сва збрчкана у лицу" (М 1:9); "сада сасвим наборану" (Б 1:21);

"под уклон сползавших годков" (Ш 2:13); "кад су већ године поодмакле" (М 1:9); "у поодмаклим годинама" (Б 1:21);

"на дыбах ходил туман" (Ш 2:13); "дизала се магла" (М 1:9); "пропињала се магла" (Б 1:21);

"По Дону наискось - *волнистый*, никем не езженный *лунный шлях*... а вверху звездное просо" (Ш 2:23-24); "По Дону пружио се попреко млаз месечеве светлости као *неки пут* којим нико није путовао... а *горе расуте звезде као просо*" (М 1:19); "По Дону попреко *таласав пут месечине*, којим нико није газио... а *горе звездано просо*" (Б 1:32);

"там уже рассосалась синяя полутьма" (Ш 2:24); "тамо се већ истопио сиви полумрак" (М 1:20); "тамо је већ чилела плава полутама" (Б 1:32);

У Дона стонущий рев. Ветер на ключья рвет косое полотнище дождя (Ш 2:32); "На Дону фијуче и урла непогода. Ветар на комаде кида косо кишно платно" (М 1:27); "На Дону фијуче и урла. Ветрина кида у комаде косу завесу кише" (Б 1:41); У првом случају имамо имперсоналну реченицу са двоструким антропоморфизмом типа "У меня лихорадит", па је тако требало и превести: "Дон јауче и урла". С обзиром на ову изузетну јаку антропоморфну карактеристику Дона, сасвим је логично "ветер" превести са "ветрина". Чини нам се да уз метафору "платно (завеса) кише" пре иде глагол "цепа" неголи "кида".

"Из прорехи разорванной тучи *вылупливается* месяц. За займищем сдержанно *поговаривает* гром." (Ш 2:31); "Из рупе на процепљеном облаку *излеже се месец*. Иза утрине уздржано *говорка гром*" (Б 1:42);

"бесстыдно-зазывно глядела в черную дичь его глаз" (Ш 2:97);

"бестидно изазивачки би гледала у његове дивље црне очи" (М 1:91);

"бестидно и изазивачки гледала је у његове црне неукротиве очи" (Б 1:109). Можда би било боље овај метафорични заплет превести овако: "... гледала је у црну дивљину његових очију", а с обзиром да је пажљивом читаоцу романа познато да се Григорије често пореди са вуком (курјаком), можда је умесно било превести и као: "гледала у његове вучје очи".

"Серая дорога... была наголо облизана безлюдьем" (Ш 2:103); "Сиви пут... био је сасвим пуст" (М 1:97); "Сиви пут је био олизан - безљудна пустош" (Б 1:115). Ваљда је могло да се још више приближи метафори оригинала него што је то успело Бабовићу: "Сиви пут је био начисто обезљуђен, као кад крава олиже први пут своје теле".

"Текли по улицама и проулкам слухи" (Ш 2:126); "Прносили су се улицама и сокацима гласови": (М 1:119); "Прносили су се улицама и сокацима гласине" (Б 1:139). А требало је сачувати аквастичку метафору са елементом "тећи": "Разливале су се улицама и сокацима гласине".

"Со скотиньего база тек тьякий запах парного навоза и сена" (Ш 3: 65); "Из сточног обора допирао је загушљив мирис устареног ђубрета и сена" (М 2:59). "Из обора за стоку допирао је тежак смрад свежег ђубрета и мирис сена" (Б 2:69). И овде је требало сачувати аквастичку метафору са елементом "тећи": "Из обора је притицао..."

"На западе у подножъя неба - всхожая густо-лиловая опара туч" (Ш 3:143); "На западу у подножју неба - као тесто густе затворенољубичасти облаци" (М 2:133); "... плове густе, тамнољубичасти облаци" (Б 2:150);

"Мягкая, ночная, ласковая тишина паслась на лугу" (ш 3:143);

"Мека, ноћна, пријатна тишина ширила се на ливади" (М 2:133);

"Блага ноћна, нежна тишина нарастала је на ливади" (Б 2:149). А требало је само буквално превести ову слојевиту синестезију са два необична за тишину атрибута "мека" и "умиљата", али зато очекивани за глагол "пасти" јер се та тишина имплиците пореди са јагњетом, меког руна и умиљатим: "Мека ноћна, умиљата тишина пасла је на ливади".

"По вине проклятого человека выцвела жизнь и осталась на месте прежней полнокровной радости сосущая голодная тоска, линиялая выцветень" (Ш 3:251); "Кривицом овог проклетог човека избледео је живот и остала је место раније пунокрвне велике радости незаситљива, тешка туга, јалово животарење" (М 2:235); "Кривицом тог проклетог човека живот је изгубио чар, и уместо раније пунокрвне радости остало је јалово вегетирање и неутољива туга која крв пије" (Б 2:262). А уместо страха од тобоже клонуле метафоре каква се може учинити "выцвела жизнь" и њена варијација са необичном

атрибуцијом "линялая выцветень", требало је остати у семантичком пољу компонената метафоре оригинала: "увенуо је живот" или "одбехарао своје"; "олињао спарушен цвет".

"Мишка зацвел улыбкой. На западе пышно цвел закат"; "Увядший силуэт часовни" (Ш 4:65); "Мишка се насмеши... На западу се био дивно расцветао сунчев залазак"; "Увела силуета капеле" (М 3:60); "Мишку озари осмех... На западу је раскошно цветао залазак сунца"; "Нејасна силуета капеле" (Б 3:67);

"На зеленом фоне *разнотравья*" (Ш 4:333); "На зеленој основи *свакојакх трав*" (М 3:318); "На зеленој основи *разних трав*" (Б 3:318).

"Пахло обтаявшим черноземом, кровью близких боев *пахло*" (Ш 3: 316);

"*Мирисало* је на црницу ослобођену снега, на крв блиских бојева" (М 2:297); "*Мирисало* је на раскрављену црницу и крв блиских битак" (Б 2:331). Фигуру понављања ("лирски паралелизам") и Московљевић и Бабовић "разграђују" изостављањем једне компоненте "пахло".

8. Код превођења "лирских дигресија" требало је водити рачуна о еуфонији и еуритимији оригинала и кад год је могуће постићи у преводу ефекте алитерације "*Серая усталъ, пустота испепеляла Степаново лице*: (Ш 2:210); "Степаново лице било је тамно од умора, пепељасто од празнине" (М 1:202); "*Суморни умор* и пустош *спржили су Степаново лице*" (Б 1:230);

"По ней *шарили* сухие ветры, мяли *шершавую* траву, сучили пески и пылъ" (Ш 4:26); "По њој су вијорили суви ветрови, *мрсили тршаву траву*, ковитлали песак и прашину" (Б 3:27); Код Московљевића нема ни нагвештаја алитерације.

"Пролетит ворон... роняя горловый стонуций клекот" (Ш 4:144);

"Пролети гавран... и *гласка* се тужним *грленим грактањем*" (Б 3:151); Код Московљевића ни овај пут нема алитерације.

"*Сквозь камышовую крышу навеса сочился гаснуций свет месяца*" (Ш 4:29); "*Кроз тршчани кров настрешнице цедила се све слабија месечина*" (М 3:25). "*Кроз тршчани кров стрехе цедила се месечина*, која је *гаснула*" (Б 3:30). Синестезија "цеди се светло" појачава се алитерацијом шуштавих, а у преводу се то може појачати и нагомилавањем пискавих (с, з). Овим се поступком интензивира синестезија звучним опонашањем течности која, цедећи се, капље; уједно се удваја предмет са којим се пореди светлост која се цеди кроз тршчани кров.

Могућа варијанта ширег одломка са густом концентрацијом шуштавих и пискавих могла би да изгледа овако:

"Кроз тршчану настрешницу крова цедила се све слабија месечева светлост. Изненада се откиде и стрмоглавце сјури ка хоризонту звезда падалица, осветљавајући на пепељастом небу слеђен фосфорни след.

Из шеварја се огласи пловка, шкрипавим крештањем огласи се мужјак".

9. Честу елиптичну конструкцију у "лирским дигресијама" требало је ускладити са оригиналом (нпр. "По Дону наискось - волнистый, никем не езженный лунный шлях" (Ш 2:23). "По Дону (се пружио) попреко млаз месечеве светлости као неки пут којим нико није путовао" (М 1:19);

"По Дону попреко таласав пут месечине..." (Б 1:32).

10. Цитате из Библије у трећем тому у говору деда Гришке Московљевић преноси у оригиналу на црквенословенском. Тиме он занемарује чињеницу различите основе двају језика (руски језик је по свом пореклу црквенословенски који се током векова мешао са старим руским, али је и данас педесет посто елемената црквенословенског порекла; српскохрватски је настао на народној основи у Вуково време са ретким траговима црквенословенског), као и чињеницу да је црквенословенски разумљивији Русу неголи нашем човеку. Бабовић стога правилно поступа када преводи цитате из Библије, опонашајући Вуков превод Новог Завета (Вид.: Шолохов 1965, 4:324-424; Московљевић 1946, 3:405; Бабовић 1989, 3:437).

11. Код преношења делова дијалога у којима доминира елиптични субстандардни колоквијални језик Бабовић води рачуна о сигналимa контекста; Московљевић - не (нпр., "Ах, язви - разъязви, вот здорово!" (Ш 2: 282); "Ах, вези, само вези, ваља ти прича!" (М 1:272); "Ах, ђаво да га носи, сила је!" (Б 1:307);

12. Трeбало је вратити метафоричне атрибуте у оним случајевима када их је Московљевић испуштао (нпр. "В ломкой пустозвучной тишине вечера был четок и выверенно - строг каждый звук" (Ш 3:65); "У (-) глувој вечерњој тишини би разговетан и сасвим оштар сваки звук" (М 2:59); "У крхкој, глувој сутонској тишини чуо се разговетно сваки шум" (Б 2:69);

"За деревней с холма виден был город... разлив садов" (Ш 2:267)

"Иза села са брежуљка се видеа варош... (-) баште" (М 1:257);

"Иза села, са брежуљка се видео град... вирови башта" (Б 1:291).

(Омашка: "разлив" је "поплава"; према томе: "поплава башти").

Да би се пратило колико је нови Бабовићев превод био успешан у отклањању значајних пропуста претходног превода, као и да би се запазила успешнија решења и стваралачки донети новог превода, требало је претходно добро проучити основне моделе метафоризације, као и симболику романа; упознати се са структуром тзв. ауторовог лика као значајног конструкта у композицији романа у целини; одгонетнути поступке стилизације ауторовог језика, односно удео локалног козачког језичког елемента у ауторовом контексту и у контексту са говором јунака. Једном речју, требало је поновити пут којим је ишао нови преводацац, са доследно спроведеном припремном фазом анализе стилских особености оригинала. У следећој фази

је требало ишчитати текст превода у целини, бележећи успутне утиске, не погледајући у текст оригинала. То исто учинити и са Московљевићевим преводом, па сравнити утиске. У оба случаја са посебном пажњом требало је ишчитавати оне пасаже у којима доминирају тзв. психолошки паралелизми - човек и природа, као и на местима где сложен метафорички заплет резултира симболичким наслагама, на којима се може прочитати и основна пишчева идеја. При томе смо бележили сваки катарзични импулс од читања, па после одређене паузе то исто учинили смо и у оригиналном пасажу. Тако смо у два изабрана одломка (први, где се врши поновљена поредба природне појаве и човека: Аксињених осећања са појединим фазама у расту пшенице - Исп. "Ниче и расте остролиста зелена пшеница (...) Тако је било и са Аксињом..."; "Ипак се диже жито које је стока угазила (...) У ноћима, милујући страсно мужа, Аксиња је мислила о другом..." (Бабовић 1989, 2: 108-109); други, када је Пантелеј Прокофјевич на вест о смрти сина Григорија "некако нагло оронуо", "слабило му је памћење, разум се мутио, ходао је по кући погрбљен, црн као угарак...";

... поново је намигивао и сав се грчио, као дрвена кора кад је сажеже огањ" (Бабовић 1989, 1:379-387).

На овај начин се поступком праћења општих импресија од "пажљивог читања" "лирских дигресија" са тзв. психолошким паралелизмом, прво у једном преводу, па у оригиналу, и, најзад, у претходном преводу, па опет у оригиналу добија представа о успешности превода. Ако је на том вишем нивоу текста већа подударност експресивноемоционалног утиска, то је већ довољан знак да је знатан удео преводиочевог стваралаштва у процесу трансформације. У два споменута одломка подударност ових утисака је између 60 и 70 процената, што је веома висок проценат. При том се запажа да што је већа подударност ових утисака код читања превода и оригинала наизменично, мања је подударност на нижим нивоима текста: реченичном, синтагматском, лексичком, и - обрнуто. Глобални утисак од једне целовите "лирске дигресије" може се, даље по потреби проверавати на нижим нивоима структуре, али не даље од синтагме јер метафора, она најпростија, настаје на нивоу синтагме, довођењем у везу двеју инкомпатибилних лексема.

У следећој фази врши се упоредно-стилистичка анализа новог превода, и то у односу и према оригиналу, и према првом преводу. И то је најзамашнији посао критичара превода, и најодговорнији.

Скраћенице које се користе у овом раду:

Шолохов 1965; том: стр. (или Ш, том: стр.).

Михаил Шолохов, *Тихий Дон*. (В:) Собрание сочинений. Тт. 2-5. Москва: Художественная литература, 1965.

Бабовић 1989, том: стр. (или Б, том: стр.).

Михаил Шолохов, *Тихи Дон*. Превод и предговор Милосав Бабовић. књ. 1-4. Београд: Рад, 1989.

Московљевић 1946, том: стр. (или М. том: стр.).

Михаил Шолохов, *Тихи Дон*. Прево Милош Московљевић књ. 1-4. Београд: Култура, 1946.

Проф. др Бранимир Чович

О *ТИХОМ ДОНЕ* МИХАИЛА ШОЛОХОВА В ПЕРЕВОДЕ МИЛОСАВА БАБОВИЧА

(Резюме)

В первой части данной работы автор ставит принципиальный вопрос теории художественного перевода: о причинах явления вторичного перевода одного литературного произведения. Основной причиной он считает неудовлетворительное качество уже существующего перевода. Кроме того, причиной могут быть авторская переработка своего произведения, которая иногда является *новым вариантом* произведения, а также и вынужденные нажимом идейнополитических институтов изменения текста произведения, как в случае "Тихого Дона".

Во второй, и главной, части работы, автор, сопоставительным анализом показывает в какой степени новый перевод "Тихого Дона" удачнее старого, особенно в сфере знаний казачьего быта и на уровне эквивалентной передачи метафорического пласта языка романа Шолохова.

